

จากงานวิจัยของ พระครูโสภณปริยัติสุธี(ศรีบรรดล ธิธรรมโม)

เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”

มจร.วิทยาเขตพะเยา

๒.๗ ตัวอย่างธรรมราชา

ตัวอย่างธรรมราชาในที่นี้ ผู้วิจัยจะยกตัวอย่าง ธรรมราชาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทั้งกษัตริย์ของ อินเดียโบราณและไทย ผู้ทรงเป็นพระราชกษัตริย์ทรงประพฤติตามหลักธรรม แม้ธรรมราชาในพระสูตรจะคเป็น อุดมคติมากเกินไปถึงก็ตาม พระราชาในแต่ละยุคสมัยก็พยายามทดลองใช้ทฤษฎีธรรมราชาแบบสมบูรณบ้างไม่ สมบูรณ์บ้าง ซึ่งแนวทางนี้จะแบ่งออกเป็น ๖ ยุคสมัย ประกอบด้วย ๑) ยุคก่อนพุทธกาล ๒) ยุคพุทธกาล ๓) ยุคหลังพุทธกาล ๔) ยุคสุโขทัย ๕) ยุคอยุธยา และ ๖) ยุครัตนโกสินทร์ ดังนี้

๒.๗.๑ ยุคก่อนพุทธกาล

มมเทวสูตร

พระเจ้ามเทวะ เป็นกษัตริย์แห่งกรุงมิลินา เป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา เป็นมหาราชผู้ตั้งมั่นใน ธรรม ทรงประพฤติธรรมในพราหมณ์และคหบดีในชวานิคมและชาวชนบท ทรงรักษาอุโบสถทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และวัน ๘ คำแห่งปักษ์ ครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงรับสั่งเรียกช่างกลบกมาตรัสสั่งว่าเมื่อเห็นผมหงอกบน

ศีระจะจงบอก จนเมื่อพระองค์ทรงเห็นผมหงอกที่ข้างกลบถอนวางไว้แล้ว 'พระองค์ทรงตระหนักถึงเวลาที่ต้องทรงออกผนวช ทรงพระราชทานบ้านส่วยแก่เขาแล้วทรงรับสั่งให้เรียกพระราชกุมาร ผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่ มาเฝ้า แล้วตรัสสั่งกับพระราชโอรสถึงเทวทูตปรากฏ ผมหงอกที่เกิดแล้วบนพระเศียร และเวลาที่แจ่มสว่างหากามที่เป็นทิพย์ แล้วจึงมอบราชสมบัติให้กับพระราชโอรสทรงออกผนวชเป็นบรรพชิต และยังสั่งอีกว่าเมื่อใดเห็นผมหงอกเกิดแล้วบนศีระะ เมื่อนั้นจงให้บ้านส่วยแก่ช่างกลบถ ฟังพร้าสอนราชกุมารผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่ ในการครองราชสมบัติให้ดี โทณผม และหนวดงุ่มง่ามผ้านุ่งห่มผ้ากาสาหวัดร์ ออกจากวังบวชเป็นบรรพชิต จงประพฤติวัตรอันงามตามวิธีที่ตั้งไว้ นี้ แล้วเสด็จออกจากวังผนวชเป็นบรรพชิต ที่มฆเทวอัมพวัน พระองค์ทรงมีเมตตาจิต ... ทรงมีกรุณาจิต...ทรงมีมุทิตาจิต...ทรงมีอุเบกขาจิต...แผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ทิศที่ ๒...ทิศที่ ๓...ทิศที่ ๔...ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง ทรงแผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิต อันไพบุลย์ เป็นมหัศจรรย์ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่²

พระเจ้ามฆเทวะ ได้ตั้งวัตรปฏิบัติอันงามนั้นไว้ ประชาชนผู้เกิดมาภายหลังประพฤติดำเนินตามวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้ว แต่วัตรอันงามนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น ส่วนวัตรอันงามที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้ในบัดนี้ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว วัตรอันงามที่ตั้งไว้ในบัดนี้ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ ๑) สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) ๒) สัมมาสังกัปปะ (คำริชอบ) ๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ๔) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ๕)

---

¹ ม.ม. (ไทย) ๕/๓๐๘/๓๓๒.

² ม.ม. (ไทย) ๕/๓๐๘/๓๓๓-๓๓๔.

สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ๗) สัมมาสติ (ระลึกรู้ชอบ) ๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)³

จะเห็นว่า พระเจ้ามณฑะได้เป็นตัวอย่างแห่งธรรมราชา ที่ทรงธรรม สร้างธรรม ให้เป็นไปตามธรรมในสมัยก่อนพุทธกาล ในฐานะที่ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมและสามารถตั้งข้อวัตรปฏิบัติเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติได้ด้วย

๒.๗.๒ สมัยพุทธกาล

พระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสาร เจ้าเมืองราชคฤห์แคว้นมคธ ทรงพบกับเจ้าชายสิทธัตถะคราวเสด็จออกผนวชใหม่ๆ ณ ปิณฑวบรรพต แคว้นมคธ พระองค์ทรงเสด็จไปนมัสการและชักชวนให้เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวชบรรพชาครองราชย์ด้วย แต่เมื่อได้รับคำปฏิเสธจึงขอคำปฏิญาณว่าหากทรงค้นพบสิ่งที่แสวงหาจนมาสอนพระองค์เป็นคนแรก ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงโปรดบัญญัติวัคคีย์ โปรดพระยสะและสหายแล้ว ทรงส่งไปประกาศพระศาสนายังแคว้นต่างๆ ส่วนพระองค์เสด็จไปเมืองราชคฤห์เพื่อเปิดเรื่องคำปฏิญาณที่ประทานให้กับพระเจ้าพิมพิสาร ประกอบกับทรงพิจารณาเห็นว่า พระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้นำแคว้นใหญ่ ถ้าทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้ว ประชาชนคนอื่นๆ ก็จะดำเนินรอยตาม

พระเจ้าพิมพิสารทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเข้มแข็งจนเป็นที่กล่าวขานว่าเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงเป็นพระโศดาบัน คราวที่พระองค์ทรงถูกจองจำจากพระเจ้าอชาตศัตรู พระโอรสทรงเสด็จเดินจงกรม อยู่ในคุกด้วยพุทธานุสติ และมองลอดช่องหน้าต่างทอดพระเนตรดูพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นลงเขาคิชฌกูฏ พร้อมภิกษุสงฆ์ทุกวัน

---

³ ม.ม. (ไทย) ๕/๓๑๕/๓๘๑.

พระองค์ผู้ทรงธรรมและทรงอุปถัมภ์ พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากลงในแคว้นมคธและเจริณูแพร่หลาย ในระยะเวลาอันรวดเร็วเป็นพระอริยบุคคลและทั้งยังไม่ประทุษร้ายตอบต่อบุคคลผู้ประทุษร้ายพระองค์ แสดงถึงการยึดมั่นในธรรมตามหลักการของศาสนา ตลอดจนถึงการสักการะธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง

ด้วยผลงานของพระองค์ที่ร่วมเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงมีความประพฤติที่เป็นแบบอย่างของพระองค์ ที่สามารถบรรลุธรรมในระดับโสดาบัน จึงทำให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นธรรมราชาในฐานะกษัตริย์ผู้ทรงบรรลุธรรม

๒.๗.๓ ยุคหลังพุทธกาล

พระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นกษัตริย์ในราชวงศ์โมริยะพระองค์ที่ ๓ ทรงครองราชย์สมบัติในนครปาฏลีบุตร เมืองหลวงใหม่ของแคว้นมคธ (ปัจจุบันคือรัฐพิหาร) พ.ศ.๒๓๐-๓๑๒ พระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ นอกชมพูทวีป ๕ สาย พระราชจริยวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราชปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในศิลาจารึก ซึ่งพระองค์โปรดให้สลักไว้ ณ สถานที่ต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร ข้อความที่จารึกเป็นข้อความที่เขียนไว้ เพื่อสอนหลักธรรมที่ทรงแนะนำสั่งสอนประชาชนและข้าราชการรวมถึงพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญ เช่น

๑. ทรงปกครองแบบบิดากับบุตร โดยมีข้าราชการเป็นที่เลื่อมของประชาชน

๒. การถือประโยชน์สุขของประชาชนเป็นหน้าที่สำคัญ โดยเน้นความยุติธรรมและความนับไว้ใน การปฏิบัติหน้าที่

๓.การจัดให้มีเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการสั่งสอนอบรมธรรม คอยดูแลแนะนำประชาชนในทางความประพฤติและการดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง และวางระบบข้าราชการควบคุมกันเป็นชั้น ๆ

๔. การจัดบริการสาธารณประโยชน์และสังคมสงเคราะห์ เช่น บ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง ปลูกสวนสงวนป่า โอศกศาลา สถานพยาบาลสำหรับคนและสัตว์

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการส่งสมณทูตไปสู่ดินแดนต่าง ๆ โดยมีเมืองปาฏลิบุตรเป็นฐานกำลังสำคัญ สำหรับดินแดนในเขตสุวรรณภูมิ พระโศภณะสมณทูตที่เข้ามาประกาศพระศาสนาได้แสดงธรรมในพรหมชาลสูตรเป็นปฐมเทศนาและได้นำพระบรมสารีริกธาตุเข้ามาพร้อมกับพระเถระอีก ๔ รูป คือ พระอุตตรเถระ พระฉานียเถระ พระภุริยเถระ และพระมนียเถระ⁴ พระองค์ ทรงมีพระคุณอันล้ำเลิศต่อพระพุทธศาสนา ในฐานะพระองค์ เป็นผู้ส่งประทับธรรม คือพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในแดนสุวรรณภูมิอันรวมทั้งประเทศสยามพระองค์ทรงมีพระมารดาพระนามว่าสิริธัมมา พระบิดาพระนามว่าพระเจ้าพินทุสาร เมื่อเจริญวัยพระราชบิดาทรงแต่งตั้งให้เป็นอุปราชครองแคว้นอวันตี มีกรุงอุชเชนีเป็นเมืองหลวง⁵

พระองค์ทรงเป็นพระบรมจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่เป็นผู้มีชัยชนะที่ถาวร คือทรงชนะ โดยธรรม ชัยชนะอันตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความไม่เบียดเบียนใคร หลังจากพระบิดาสวรรคตจึงเสด็จกลับมาัยงนครปาตลิบุตร

---

⁴ โอม รัชเวทย์, พระเจ้าอโศกมหาราช, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์คอมมิกส์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๖-๓๖๗.

⁵ สุริย์ มีผลกิจและวิเชียร มีผลกิจ, พระพุทธกิจ 45 พรรษา, (กรุงเทพมหานคร : คอมฟอร์ม, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๗.

ดำรงตำแหน่งพระราชาสืบแทน ทรงรับสั่งให้สำเร็จโทษพระอนุชาต่างมารดาทั้งปวง เว้นพระดิสสะกุมาร พระอนุชาร่วมมารดา⁶

พระองค์ทรงได้สดับ เรื่อง อัปมาทธรรม (ความไม่ประมาทในธรรม) จากสามณเณรนิโครททรง เลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง ทรงสร้างวัดและเจดีย์ ทรงถวายทานที่อโศการามทรงทราบว่าธรรมที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดงมี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จึงดำริบูชาพระธรรมด้วยการสร้างวิหารเจดีย์ไว้ในนครต่างๆ ครบ ๘๔,๐๐๐ แห่งทั่วชมพูทวีป ตลอดจนถึงสร้างมหาวิหารในป่าตลิ่งบุตรชื่อ อโศการาม โดยมีพระอินทคุตตะเถระ เป็นผู้ดำเนินการสร้างและดูแลการก่อสร้างให้สำเร็จภายใน ๓ ปีและทรงเป็นธุระในการทรงจัดหาพระบรม สารีริกธาตุ ของพระบรมศาสดา ไปบรรจุตามวิหารและพระเจดีย์ต่างๆ ภายหลังพุทธกาลให้ฉลองโดยโปรดให้ ประชาชนทั้งหมด สมาทานศีล ๘ นับว่าเป็นการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ด้วยปัจจัยของทายกที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงให้พระมหินท์พระโอรสและพระนางสังฆมิตตาพระธิดา ผนวชในพระพุทธศาสนาเป็นพระธรรมทายาท ต่อมาได้เป็นพระธรรมทูตที่สำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนา หลังจากผนวชแล้ว พระมหินท์เถระ ได้ ศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ในสำนักของพระอุปัชฌาย์ คือ พระโมคคัลลิตบุตรดิสสะเถระ ได้เรียนเถรวาททั้งหมด พร้อมทั้งอรรถกถาจบภายใน ๓ พรรษาได้เป็นปาโมกข์ (หัวหน้า) ของภิกษุประมาณ ๑,๐๐๐ รูป ผู้เป็นศิษย์ของ พระโมคคัลลิตบุตรดิสสะเถระ

พระองค์ทรงตั้งเกศชนิธิถวายสงฆ์ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า พระสุมิตเถระเที่ยวหาเกศให้พระดิสสะเถระผู้ เป็นพี่ชายแต่หาไม่ได้ พระดิสสะเถระจึงนิพพานด้วยพิษนึ่ง พระเจ้าอโศกทรงทราบจึงรับสั่งให้สร้างถ้ำน้ำขนาดใหญ่ไว้ที่ประตูนครทั้ง ๔ ทิศบรรจุเกศอันเป็นโอสตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติให้เต็ม เพื่อถวายแก่สงฆ์ผู้

---

⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗-๑๐.

เดินทางมาจากทิศทั้งสี่ เวลานั้นมหาชนนำเครื่องบรรณาการมาถวายแก่พระนิโครธเถระวันละ ๑ แสนพระเจ้า
อโศกทรงถวายแก่พระสงฆ์ทุกวันวันละ ๕ แสนทรงบูชาพุทธเจดีย์วันละ ๑ แสน ทรงบูชาพระธรรมวันละ ๑
แสน เพื่อประโยชน์ ๔ ของภิกษุผู้พหูสูต วันละ ๑ แสน เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุของภิกษุผู้อาพาธ ๑ แสน ลาก
และสักการะจึงเกิดขึ้นมากมายในพระศาสนา ทรงให้ความอุปถัมภ์โดยทรงจัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก
ครั้งที่ ๓ ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖ ณ วัดอโศการาม นครปาฏลิบุตร แคว้นมคธ (ปัจจุบันคือ เมืองปัตนะ เมืองหลวง
ของรัฐพิหาร) ทรงอาราธนาพระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระเป็นประธาน พระองค์ทรงครองราชย์สมบัติอยู่ ๓๗ ปี
ในตอนปลายรัชกาลมหาชนต่างขนานนามพระองค์ว่า พระเจ้าธรรมาโศกราช

ในการนี้ประยงค์ สุวรรณบุบผา ให้ทัศนะไว้ว่า พระราชจริยวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช ๕
ประการ คือ ๑) ทรงปกครองอาณาจักรประชาราษฎร์ประดุจพ่อปกครองลูก (Paternalist) เรียกว่า “บิดาธิปไตย” คือ
ระบบการปกครองแบบบิดากับบุตร ๒) ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองด้วยการปลูก การอนุรักษ์ป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้น
น้ำลำธาร อันให้ร่มเงาที่ร่มรื่นแก่ประชาชนพลเมืองผู้ลี้ภัยไปมา การแสวงหา และการอนุรักษ์แหล่งน้ำ โดย
การขุดสระเพื่อเป็นประโยชน์แก่พสกนิกรและสัตว์เลี้ยงทั่วไป ๓) ทรงสร้างสถานพยาบาล หากในปัจจุบันก็
คือ สร้างโรงพยาบาลสำหรับพสกนิกรของพระองค์ ที่หากได้รับความเจ็บป่วย เป็นการดูแลทุกข์สุขของ
ประชาชนพลเมือง ๔) ให้การศึกษาแก่ประชาชนพลเมืองทั่วไป ๕) ทรงส่งพระสงฆ์ออกไปเผยแผ่
พระพุทธศาสนา ینگานาประเทศ⁷

กล่าวโดยสรุป พระเจ้าอโศกมหาราช หลังจากที่พระองค์ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว
พระองค์ก็ทรงปรับเปลี่ยนพระราชจริยวัตรใหม่ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและส่งเสริมกิจการ

---

⁷ ประยงค์ สุวรรณบุบผา, รัฐปรัชญาแนวคิดตะวันออก-ตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียน สโตร์, ๒๕๔๑),
หน้า ๑๘๒.

คณะสงฆ์อย่างเต็มที่ ผลงานที่สำคัญ ๆ คือการสร้างพระวิหารเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ แห่งทั่วชมพูทวีป ทรงให้พระราชโอรสและพระราชธิดาทรงออกผนวช ทรงอุปถัมภ์ในการทำสังคายนา ตลอดจนถึงทรงส่งพระสมณทูตออกไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวม ๕ สาย เป็นต้น